

יאיר ניצני מרים גבה

חופשה משפחתית במילון

כשאני אומר לקטנה ש"צריך להחליף דיסקט" היא לא מבינה מה זה דיסקט, כי היא לא פגשה כזה מעולם

פטיש"), "איזה נמר זה" או: "מה קורה, שועל?"

פצצה

למרות שכלי המשחית המקורי אינו בדיוק האביון הכי נחמד בסביבה, בעברית העכשווית מדובר במחמאה אולי טימטיבית. בעבר התואר ניתן בעיקר לבחורות בעלות גוף חטוב – למרות שהגזרה של החפץ המקורי מזכירה יותר פילה בהיריון. היום, במדינתנו שוחרת השלום אך חובבת הנשק, כבר יש "מסיבה פצצה", שלא לדבר על "שיר פגז" ו"בן אדם תותח" ("הבן אדם תותח-על, הוא יוצא עכשיו עם פצצה עולמית ויש להם סטארט-אפ פגז").

למרות שחיל התותחנים הוא לא בדיוק החיל הכי סקסי בצצה"ל ומתקשה להתחרות בפופולריות של חיל האוויר ושל חיל הים, לא אומרים "הבן אדם מטוס", "האיש צוללת שחבל על הזמן" וכו'. גם לא אומרים "האיש אקדה", למרות שכולנו מעדיפים כלים קומפקטיים ונוחים לנשיאה.

הביא לי את הסעיף

הרגיו, עיצבן והתיש אותי ("הבן אדם הביא לי את הסעיף. מה ביקשתי בסך הכל, לקבל תו נכה? אני משותקת מהעקבים ומטה"). לא ברור באיזה סעיף מדובר בדיוק, אבל השימוש במונח מתחום רפואת הנפש מציג מגמה מבורכת של הפיכת השיח למדעי וקליני יותר, בוודאי ביחס לחלופות כמו "הביא לי את החלסטר/החרופה/ הקריזה".

נפלת על הראש?

עוד אופציה ל"השתגעתי?", "החלקת על השכל?", "נרד-פקה לך הקופסה?" וסתם "התחרפנת?". כולן מתארות אדם שהתנהגותו מעידה על תקלה ששינתה את איכות החשיבה שלו ("אין ספק שרניאל התחלק על השכל והתחרפן לגמרי. הוא מצביע למפלגה שכבר לא קיימת").

כלי, שפיץ, פטיש

מושגים מתחום כלי העבודה, שמבחינתם שאין מחמאה גדולה יותר לגבר מאשר השוואה למשהו שאפשר לקנות בטמבורייה. למרות זאת, גם כאן יש סלקציה לא לגמרי ברורה, ובזמן שהפטיש הוותיק והמוגבל עדיין שורד כמיחמאה, אין מקום לביטויים שמביעים חרשנות ותחכום כמו "האיש מקדחה" או "איזה פלאייר פטנט אתה".

בשבוע הבא – העברית של היום.

yairn@israelhayom.co.il

במהלך הסעה לחוג בלט, עם ארבע בנות 13 במכונית, נפל לי האסימון; אני מתקשה להבין מה בתי אומרת לחברותיה. זה לא קורה רק משום שהשמיעה שלי היא לא מה שהיתה פעם, שקצב המילים מהיר מדי ושהטורו בום מסביב מרעיש מדי, אלא גם משום שחלק מהביטויים לא נהיר לי.

כמה ימים אחר כך הבנתי שהבעיה היא דו-כיוונית, וש-לכל מטבע של לירה יש שני צדדים. כשנתי לבשה משהו בצבעים יוצאי דופן, קיבלתי את פניה במשפט "יא חבי-בי, איזו חולצה!" הילדה ענתה בענייניות: "מה זה המילה הזאת שאמרת?"

ניסיתי להסביר. "חביבי, נו, כמו בלהקה, הכל עובר חבי-בי". אבל בתוך שנייה היא הפסיקה להסתכל עלי כמו על זקן בן 70 ועברה למבט מלא חמלה בקשיש בן 90.

זה לא הפעם הראשונה שאני משתמש מולה במילים שעברו מהעולם. כשאני אומר לה ש"צריך להחליף דיסקט" היא לא מבינה מה זה דיסקט, כי היא לא פגשה כזה מעולם. אולי עדיף שאגיד לה במקום זה "להחליף דיסקט" או פשוט "להחליף ענן". היא גם לא מבינה מה זה ש"נפל לי האסימון", וכשאני אומר לה שהיא "נשמעת כמו תקליט שבור", אני נשמע לה איש שבור שממציא מילים משונות כמו "פטיפון".

כדי למנוע את הפילוג הלשוני בעם, החלטתי להקדיש את שני הטורים הקרובים לשני דורות של הסובבים אותי. להוריי היקרים, שנולדו בשנת 1926 ולא ממש מבינים על מה הבנות שלי מדברות, ולבנות הצעירות שלי, שלא ממש מבינות את הביטויים הישנים שבהם הוריי ואני משתמשים. והשבוע: איך להנגיש לצעירים כמה מהביטויים הקלאסיים של שפתנו, משהו בסגנון "הפילהרמונית בג'ינס" או "הסימפוניית בגווייה".

דנשה (או: אלטע זאכן)

מוצר מיושן שמתפקד בקושי. מקובל להשתמש בו לתיאור מכונית, אבל מתאים לכל כלי עבודה, כלי מטבח או מוצר חשמלי ("זרוק את הטרנשה הזאת לפח ותקנה לך מכונית קפה כמו שצ"ריך"; "שים את הטרנשה שלך ביד 2 ותתפלל שמי-שהו יחזור לך טלפון. זה חתיכת אלטע זאכן"). היום כבר אפשר להרחיב את השימוש במונח, מחפצים לבני אדם שעבר זמנם. מבחינת הדור הצעיר, טרנשה הוא כל מי שעוד משתמש במילה טרנשה ("איזה אבא טרנשה יש לי, לא מבינה למה אמא לא נותנת אותו לאלטע זאכן ומחליפה ברגם חדש").

יש על מה לדבר?

הכוונה כאן אינה למישהו שמעוניין לשוחח איתך על ענייני היום, על הבחירות במפלגת העבודה או על החדש של עמוס עוז, אלא לפירוש אחד בלבד: יש סיכוי שתרד במחיר? ("אני מבין שאתה רוצה עליה 40 אלף, אבל לפי התמונות היא לא נראית מי יודע כמה. יש על מה לדבר? כי אני לא רוצה לבוא סתם מבאר שבע"). חוץ מזה, כשמי-שהו שואל אם "יש על מה לדבר?", רוב הסיכויים שבשלב הבא הוא כבר לא ידבר אלא יצעק.

ניסיתי להסביר. "חביבי, נו, כמו בלהקה, הכל עובר חביבי". אבל בתוך שנייה היא הפסיקה להסתכל עלי כמו על זקן בן 70 ועברה למבט מלא חמלה בקשיש בן 90

צחוק בצד

פירושו: "בוא נדבר ברצינות". ביטוי משונה קצת, הרי אין צחוק אחורה, צחוק קדימה, למעלה או למטה, רק "צחוק בצד". לרוב מי שאומר את הביטוי הוא לא איזה קטורזה, שעד עכשיו הפיל אותך מצחוק במשך שעה, אלא נודניק שהיה יותר מתאים שיגיד "שיעמום בצד".

כמו שאטלה

יעשה מה שאומרים לו. טאטה בידיש זה בכלל אבא, אבל מכיוון שרוב האבות והבעלים עושים מה שהיאשה אומרת להם, די הגיוני שהמשמעות העכשווית של טאט"ל מתייחסת לאדם עם מעמד של טיטול ("הוא עמד פה ושיחק לי אותה אבדאי, ואז שילם את מה שביקשתי כמו טאטלה. היתה לו ברירה?").

הסיומת "לה" מקובלת מאוד גם כסיומת לשמות לא סקסיים לבחורות של פעם: חנה'לה, רבקה'לה, או מלצ"רית שסבא קרא לה בסקסיסטיות מידלע. סטלנים עישנו צינגלה. בסופו של דבר, אני הכי אוהב בייגלה.

על ארבע

במקרים שבהם "יחזור כמו טאטלה" אינה הגדרה מעליבה מספיק, אפשר לפנות לעולם חיות המחמד ולהבטיח ש"הוא עוד יחזור על ארבע". מתייחס למישהו שהלך ממך אחרי שהתנהג לא יפה, הע"ליב אותך או העדיף מישוהו אחר, ואמור לשכנע שהוא עוד יצטער על זה ויתחנן לחזור ("היא תחזור על ארבע. איפה היא תמצא אחד כמוך?"). עוד בסדרת בעלי החיים שמאפשרת להעליב את הנוטש באמצעות השוואתו לחיה נמצאים גם "הוא יחזור בזחילה", ו"יחזור עם הזנב בין הרגליים".

בעולם הביטויים שלא יתקבלו יפה ב"תנו לחיות לחיות" יש גם השוואות ישירות לחיות בית ("הוא אמנם בלאס וגאס, אבל עובד שם כמו חמור וחי כמו כלב"). וגם: "הבן אדם נחש משקפיים, בעניינים של כסף הוא מתנהג כמו חזיר", "היא בהמה גסה", "הוא עקשן כמו פרד", "הוא פורל שלה", "יש לו עור של פיל", ו"הבן אדם זיקית".

דווקא בשפה החדשה יש הרבה ביטויים זואולוגיים שמ"שמים להעצמה: "חיה רעה"; "כריש" (שלא לומר: "כריש